

Önsöz

Son yıllarda Batılı sosyologlar, devlet kavramına ilişkin çeşitli sorunlarla giderek daha fazla ilgilenmeye başladılar. Devletin temel yapısal niteliklerini belirlemek, bu niteliklerin zaman süreci içinde ya da bir ülkeden diğerine ne tür değişikliklere uğradığını saptamak ve değişikliklerin kapsam ve önemini açıklamak bu sorunlar arasındadır. Bir diğeri, toplumsal faaliyetlerde devlet müdahalesinin artma nedenlerini, müdahale biçimlerini ve bu tür müdahalelerin etkilerini anlamaktır. Bir başka sorun ise, devlet politikalarının gerisindeki nedenleri ve bu politikaların yarattığı etkileri değerlendirmek, devletin gerek diğer kurumlar gerekse çeşitli uluslararası güç ve örgütlerle olan ilişkilerini açığa çıkarmaktır.

Son zamanlara kadar bu tür konular sosyolojinin ilgi alanının hemen hemen dışındaydı. Bu genel ilgisizlik, en azından üç nedenden kaynaklanıyordu.¹ Birincisi, sosyolojinin bir bilim dalı olarak ortaya çıktığı toplumlarda “siyasal” ile “toplumsal” alan arasındaki kurumsal ayrım büyük ölçüde olağan karşılanıyor, sosyoloji inceleme alanı

1 Bkz. G. Poggi, “Political Sociology”, *Cambridge Review*, 9 (1973), s. 33-37.

olarak toplumu seçtiğinden siyasal alanı ve dolayısıyla devlet olgusunu göz ardı ediyordu. İkincisi, devlet ve sivil toplum arasında bariz bir ayrım olmayan Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere gibi ülkelerde sosyologlar görevlerini toplumsal yaşamın daha mütevazı, somut, kurumsallaşmamış ve çoğu kez gizli yönlerini araştırmak olarak tanımlıyorlardı. Açıkça gözlemlenebilecek güç ve süreçler yerine zımni olanla, resmi düzenlemeler yerine gayri resmi uyarlamalarla, “planlı” kurumlar yerine “doğal” kurumlarla, toplumun görünürdeki yönleri yerine yüzeyin altındaki boyutlarıyla ilgileniyorlardı. Bu tür kaygılar sonucu zorunlu olarak devlet gibi görünürde ve resmi olan bir kurum ilgi alanı dışında bırakılıyordu. Üçüncüsü, birçok Batı ülkesinde sosyolojinin akademik bir disiplin olarak kabul görmesi için siyasal felsefe, anayasa hukuku ve siyaset bilimi gibi daha saygı duyulan ve varlığını kabul ettirmiş bilim dallarıyla rekabet etmesi gerekiyordu. Alanını tanımlarken, diğer bilim dallarında merkezi bir konumda olan devlet kavramı sosyolojinin sınırları dışında bırakılmıştı.

Bu geçmişe bakarak sosyolojinin devlet sorununu irdelemek için kendi geleneğinden yeterince malzeme çıkaramayacağını söyleyebiliriz. Ünlü sosyologlar arasında siyasal olaylar ve özellikle devlet olgusu sadece Max Weber’in çalışmalarında temel bir yer işgal eder. Buna rağmen Weber bile “devlet sosyolojisi” türü bir yapıt ortaya çıkaramamıştır. Bu konudaki yazılarının çoğu makale ya da müsvedde şeklindedir. Birçok sosyolog yanlış bile olsa, Weber’in meşru tahakküm tipolojisini, siyasal olayların sosyolojik açıdan incelenmesine en önemli katkısı olarak görür.²

Devlet üzerine güçlü ve önemli düşünceleri olan bir diğer büyük sosyolog tabii ki Karl Marx’tı. Gerek sosyoloji gerekse diğer sosyal bilimlerde devlet konusundaki çalışmaların çoğu Marx’tan etkilenen bilim adamlarınca gerçekleştirilmiştir.³ Her ne kadar elinizdeki kitap çe-

2 Bkz. A. Giddens, *Politics and Sociology in the Thought of Max Weber* (Londra, 1972) ve D. Benthams, *Max Weber and the Theory of Modern Politics* (Londra, 1974).

3 Devlet üzerine, Marx’tan esinlenmiş çeşitli modern görüşler hakkında, bkz. J. Esser, *Einführung in die materialistische Staatstheorie* (Frankfurt, 1975). Devlet üzerine Marx’ın kendi gö-

şitli noktalarda Marksist görüşlerden yararlanıyorsa da, Marksist yazına özel bir katkı niteliğinde düşünülmemiştir. Bir kere, Marx ve Engels'in siyasal olayları ve devleti doğrudan ele alan yazıları sayıca azdır. Çoğu, genel nitelikte olmayıp belirli konulara değinen ve muhtemel politikaları ele alan çalışmalardır. Bu yazıları toplamak ve haklarında görüş bildirmek işini Marx üzerine uzmanlaşmış kişilere bırakmayı tercih ediyorum.⁴ Ayrıca, Marksist anlamda “ekonomi politiğin eleştirisini” günümüzdeki Batılı devletlerin politikalarını açıklamak amacıyla kullanmak, kendi içinde değerli de olsa, devletin niteliği ve kökenlerini anlamaya çalışan sosyologlar açısından pek yararlı değildir.

Ne Marx ve Engels ne de Marksist düşünürler bu tür sorunlarla uğraştılar. İlgilendikleri konu devletin kurumsal nitelikleri ya da siyasal süreçlerden çok, sınıf mücadelesi, sermaye birikimi ve dünya pazarlarını ele geçirme mücadelesinde devlet gücünün nasıl etkili olduğu idi. Bu tür konular bu kitapta bizi ilgilendiren sorunlardan daha önemli olabilir. Ancak, bana öyle geliyor ki kitapta ele aldığım konular hem devlet üzerine sosyolojik bir kuram oluşturmak hem de günümüzde devlet gücünün hangi amaçlar uğruna kullanıldığını açıklığa kavuşturacak radikal bir eleştiri geliştirmek bakımından önemlidir. Ne de olsa, putları kıran bir insanın ilk yapması gereken putlarını tanımasıdır.

Marksistlerin siyasal yapıları “ekonomi politiğin eleştirisi” açısından incelemeye yatkın olmaları, kendi içinde her ne kadar aydınlatıcı ise de, Marx'tan ilham alan siyasal hareketler için talihsiz birtakım pragmatik sonuçlar doğurmuştur. Bunu bir kenara bıraksak dahi, sosyolojinin devlet olgusuna geleneksel kayıtsızlığını gidermeye çalışan sosyologlar, sadece ya da ilk kertede Marksist gelenekten yararlanmaya çalışmamalıdır. O takdirde, nereye bakacaklar?

Bu kitap, bakılabilecek değişik seçenekler arasından birini ele

rüşlerinin toplu bir dökümü için, bkz. G. Poggi, *Images of Society: Essays on the Sociological Theories of Tocqueville, Marx, and Durkheim* (Stanford, Calif., 1972), s. 139-43.

4 Örneğin, bkz. K. Marx ve F. Engels, *Staatstheorie: Materialien zur Rekonstruktion der marxistischen Staatstheorie* (Frankfurt, 1974).

almaktadır. Modern devletin 19. yüzyıla değin gelişimindeki temel evreleri tartışmayı seçtim. Devletin toplumla olan ilişkisinde daha sonraları ortaya çıkan değişiklikleri özetleyerek inceledim. Çalışmamı devletin iç kurumsal düzenlemelerinin evrimi etrafında şekillendirdim. Dolayısıyla çalışmamda devlet politikaları, bu politikaların diğer sosyal yapıları nasıl etkiledikleri ya da ayrı ayrı ulusal devletlerin oluşumuna nasıl katkıda buldukları gibi konulara değinmedim. Temelde iki tür kaynaktan yararlandım: Batı siyasal kurumlarının tarihi ve daha az ağırlıklı olarak, anayasa hukuku.

Ayrıca, hemen hemen tamamıyla Kıta Avrupası'nda yapılmış çalışmalara ve özellikle Almanca yayınlara bağlı kaldım. Alman, Avusturyalı ve İsviçreli yazarları seçmem birkaç nedene bağlıydı. Bu nedenlerden biri, belirli bir kurumun gelişiminin şu ya da bu örneğine kısıtlı kalmak yerine daha genel kavramlar çerçevesinde düşünmeleri ve karşılaştırmalı bir bakış açısına sahip olmalarıdır. Buna bağlı olarak bir başka neden, Almanca çalışmaların beni ilgilendiren türde kavramsal sorunlara daha fazla ve daha doğrudan katkıda bulunmalarıdır. Üçüncü bir neden de, Almanca yayınlarda siyasal kurumların tarihinin hukuksal çözümlenmelerle bağlantılı görülmesidir.

Yaklaşımımın eksik yönlerinden biri, modern devletin oluşumunda siyasal kuram ve ideolojilerdeki gelişimleri ele almamasıdır.⁵ Bu kitapta, Padualı Marsilius, Locke ya da Hegel'e yer yoktur. Bu düşünürlerin görüşleriyle yaşadıkları dönemin politikası arasındaki etkileşimi de bulamayacaksınız. Salt bu etkileşim tarihsel açıdan son derece önemlidir. Kitabımda konuya yer veremediğim için gerçekten üzgünüm.⁶

Son olarak belirtmek istediğim bir nokta daha var. Ana tezimi tipoloji dizileri etrafında biçimlendirmem, çalışmamı gerçek bir tarihsel anlatımdan farklı kılmaktadır. Tarihsel süreçlerin devamlılığı ve çe-

5 Bu gelişmelerin bir incelemesi için, bkz. A. Passerin d'Entrèves, *The Modern Nation of the State* (Oxford, 1965).

6 Siyasal düşünce ve siyasal uygulama arasındaki karşılıklı etkileşim için, bkz. R. M. Unger, *Knowledge and Politics* (New York, 1975); bu etkileşimin devlet kurma üzerindeki etkisi için, bkz. N. Matteucci, *Organizzazione del potere e libertà* (Turin, 1976).

şitliliği arasından birkaç soyut model çıkarsanmış ve bunların her biri 19. yüzyıl hukuk devletinin oldukça yakın bir benzeri olarak ele alınmıştır. 19. yüzyılda oluşan devlet modelinin ise “modern devletin ta kendisi” olduğunu düşünüyorum. Bu yaklaşımı bariz eksiklerine karşın seçmiş olmamdaki neden, iki farklı bakış açısı arasında bir orta yol bulmak istememdir. Bunlardan ilki, kuramsal modellerin özgün yönlerini ve iç bütünselliklerini görmemizi engelleyecek tek tek örneklerle ve geçici durumlara ağırlık veren kapsamlı bir tarihsel çözümleme türüdür. İkincisi ise, Birinci Bölüm’ün sonunda kısaca bahsedeceğim üzere, Batı siyasal tarihinin son bin yılını evrensel bir evrim modelinin doğrulanması olarak yorumlayan ve aşırı genellemelere kayan yaklaşımdır. Kuşkusuz, kullandığım ideal tipler kendi başarılarına açıklayıcılığa sahipmiş gibi görülmemelidir. Toplumsal grupların birbiriyle çelişen çıkarları arasındaki değişen uzlaşma alanlarının kavramsallaştırılmasından ibarettir. Bu grupların kendileri de değişime uğrar ve tarihsel süreçte başrolü üstlenir. Dolayısıyla, tanımladığım model devletler bu süreci daha anlaşılabilir kılmak açısından gündeme getirilmiştir. Kendi içlerinde açıklayıcılıkları yoktur.

Seçtiğim konu, yaklaşımım ve kullandığım kaynaklar bir kenara ittiğim seçeneklerden farklıdır. Hiç kuşku yok ki devlet olgusuyla ilgilenen sosyologlar antropoloji, ekonomi (Marksist ekonomi politikiğin eleştirisi dahil olmak üzere) ve siyaset bilimi gibi alanların katkılarını inceledikleri takdirde yararlı ipuçları bulacaklardır. Ancak ben bu bilim dallarının hiçbirinden yararlanmaya çalışmadım. Antropolojiyi can sıkıcı buluyorum. Ekonomiyi anlamam. Siyaset biliminin ise, aşağı yukarı son otuz yıldır devlet olgusunu unutmak için büyük bir çaba harcadığımı düşünüyorum. Bu yargımın dışında kalan siyaset bilimcilerinin çoğu ise çalışmamda benimsemediğim Marksist yaklaşımlardan etkilenenlerdir.

Bu seçenekler karşısında, siyasal kurumların tarihini kendi görüşlerime yakın, hatta kimi kez son derece ilginç buluyorum. Özellikle bu alandaki en iyi Alman yazını için böyle düşünüyorum. Anayasa hukukuna gelince, bu alanın antropoloji kadar can sıkıcı ve ekonomi

kadar güç olabileceği tartışılmaz. Ancak, anayasa hukukçuları arasında kendi amaçlarına katkısı görece az olabilecekleri bir kenara bırakıp, konuya sosyolojik ya da tarihsel açıdan yaklaşanları seçtim. Bu yazarların hukukla ilgileri, siyasal yapıları daha geniş boyutlarıyla anlamamıza engel olmak yerine yardım etmektedir.

Sonuçta bu kitapta vurguladığım noktaların ve ele almadığım konuların önemi ne olursa olsun, birçok sosyoloğun ilgi alanı ve birikimindeki ciddi boşlukları dolduracağını düşünüyorum. En azından 9. yüzyıldan itibaren Batı'daki çok geniş toprakların yönetiminin modern devlet dediğimiz kurumsal yapı içerisinde gerçekleştiğine dikkat çeken ve bunu olası kılan laik süreci tutarlı bir anlatımla açıklayan bir çerçeve oluşturduğuma inanıyorum.⁷ Kuşkusuz sosyologlar için en önemli sorun günümüz toplumlarında devletin nasıl bir işlev gördüğünü daha iyi anlayabilmektir. Bu küçük çaba, o büyük ve zor yükümlülüğe ancak bir önsöz niteliğindedir.

7 “Modern”, bir anlamda gereksiz, fazla bir sözcük; çünkü zaten devlet kavramının, geniş insan toplulukları üzerindeki yönetimin yoğunlaşması, devamlılığı ve kurumsallaşması gibi en belirgin özellikleri ilk kez modern Batı'da ortaya çıkmış özelliklerdir. Bu görüşü paylaştan ve “devlet” teriminin çeşitli Avrupa dillerindeki kökenlerini araştıran dilbilimsel bir inceleme için bkz. W. Mager, *Zur Entstehung des modernen Staatsbegriffes* (Wiesbaden, 1968).